

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0003-1542-2866

Mokslinių tyrimų kryptys: senosios ir dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, semantika ir pragmatika, etnolingvistika, Lietuvos kultūros ir bažnytinių tekstų istorija.

DOI: doi.org/10.35321/all86-02

APIE KIPRIJONO LUKAUSKO SURAŠYTO *PAMOKSLO ISZ PRISAKIMU DIEWA* [...] (1797) ATITIKTŲ KAROLIO FABIANI *MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II* (1783) TEKSTAMS

On the Correspondence between *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa* [...] (1797) by Kiprijonas Lukauskas and the Texts from the Book *Missyi Apostolskiey Część II* (1783) by Karol Fabiani

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariama iki šiol originalios kilmės darbu laikytų Kiprijono Lukausko (1757–1815) *Pamokslų* (Karaciejus, par., 1996) struktūra ir paaiškėjusi dalies šio rankraščio tekstų turinio autorystė. Pagrindinės šio rankraščio dalies, turinčios antraštę *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska* [...] (I–II; 1–310 p.), atitiktis Karolio Fabiani knygos *MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. W KTOREY SIĘ PRZEKLADAJĄ NAUKI Z PRZYKAZAN BOSKICH O POWINNOŚCIACH ŻYCIA CHRZESCIANSKIEGO* [...] (1783) tekstams yra neabejotina. Kituose Lukausko rankraščio skyriuose surašytų tekstų (311–407 p.) autorystės lygmens klausimas lieka atviras.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Kiprijonas Lukauskas (1757–1815), Karol Fabiani (1716–1786), Jurgis Ambroziejus Pabrėža (1771–1849), pamokslas kaip pamokymas, lietuvių literatūra: XVIII amžius.

ANNOTATION

The article discusses the structure of *Pamokslai* by Kiprijonas Lukauskas (1757–1815) (Karaciejus, ed., 1996), which has been considered an original work until now, and the new authorship of some of the texts from this manuscript, which has recently come to light. The correspondence between the main part of the manuscript entitled *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska* [...] (I–II; 1–310 p.) and the texts from the book *MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. W KTOREY SIĘ PRZEKLADAJĄ NAUKI Z PRZYKAZAN BOSKICH O POWINNOŚCIACH ŻYCIA CHRZESCIAŃSKIEGO* [...] (1783) by Karol Fabiani is unquestionable. The question of the level of authorship of the texts from other chapters of Lukauskas' manuscript (p. 311–407) remains open.

KEYWORDS: Kiprijonas Lukauskas (1757–1815), Karol Fabiani (1716–1786), Jurgis Ambroziejus Pabrėža (1771–1849), sermon as teaching, Lithuanian literature, 18th century.

ĮVADAS

Straipsnio tikslas – pranešti apie iki šiol originalios kilmės darbu laikytą (plg. Biržiška [1963] 1990: 171; Lebedys 1976: 40; Lukšienė 1985: 87–90; Tereškinas 1992: 13–163; 1996; Mačiulytė 2005: 13–14, 2005a; Pacevičius 2005: 228, 231; Vaicekauskas 2008)¹ Kiprijono Lukausko (1757–1815)² *Pamoksly* (Vilniaus

¹ Vertinant Jurgio Lebedžio (1913–1970) pastabas apie Lukausko kaip autoriaus mokytumą, platų apsiskaitymą ir pan. reikėtų atsižvelgti į tai, kad 1976 m. leidinyje *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime* skelbiami tekstai parengti iš darbinių Lebedžio rankraščių (apie šių tekstų esminiškumą žr. Zaborskaitė 1976: 4). Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad amžininkų nuorodos apie Lukausko asmenį negausios ir gana santūrios. 1796 m. Ukmergės dekanato vizitacijos akte (išrašą iš CVIA F 694 apr. 1. b. 3998 žr. Lebedys 1976: 187, apie šiame Lebedžio išraše klaidingai pateiktą Lukausko pavardę žr. Tereškinas 1995: 136) nurodoma apie Troškūnų vienuolyno ir parapijos buvimą bernardinų žinioje, apie klebono Kiprijono [L]ukausko dvasinį išsilavinimą, 1782 m. įšventinimą į kunigus ir 1791 m. šv. Pranciškaus Mažesniųjų brolių ordinui duotus įžadus, taip pat apie jo lietuviškai vedamas pamaldas (plg.: *mowi* [...] *Pacierz* [...] *po litewsku*) ir susirinkusiems žmonėms sakomą tinkamą pamokslą-pamokymą (plg.: *y Naukę miewa stosowną do zgromadzonych ludzi*) (plg. Lebedys, ten pat; dar apie šio vizitacijos akto įrašais paremtas įžvalgas žr. Tereškinas 1992: 136, 144; 1996: 6; Bogušis 1996: 15–16; Mačiulytė 2005a). Apie būtiną vertinant bernardino Lukausko gyvenamą aplinką atsižvelgti į vienuolių vaidmens pobūdį XVIII a. Lenkijos Lietuvos kultūroje žr. Tereškinas 1992: 136–144.

² Dėl dvejopų pavardės *Lukauskas*, *Lukauskis* formų žr. Zinkevičius 2001: 65; Vaicekauskas 2008; Mačiulytė 2005a: 243. Apie Lukausko gimimo datos sąsają ne su 1752, bet su 1757 metais žr. Tereškinas 1992: 136; Mačiulytė 2005a: 245–247. Lietuvos bernardinų provincijos mirusiųjų knygoje *Elenchus Fratrum Mortuorum* (MAB RS, f. 9, b. 96, 1.22) Arvydo Pacevičiaus aptiktas įrašas *Cyprianus Lukowski, 1815 Februarius, Bienicae, Vicarius* patikslina duomenis apie

universiteto bibliotekoje saugomo F1–D654 rankraščinio 409 puslapių rinkinio perrašą, žr. Karaciejus, par., 1996, toliau – LP) pirmosios dalies, turinčios antrašę *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska. Per Kuniga Cypriona Łukawski Plebona Traskunu Surasitas. Metusy Chrystusa 1797* (LP I–II; 1–310 p.), atitiktą Karolio Fabiani (1716–1786)³ knygos *MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. W KTOREY SIĘ PRZEKLADAIĄ NAUKI Z PRZYKAZAN BOSKICH O POWINNOŚCIACH ŻYCIA CHRZESCIANSKIEGO [...]* (1783; toliau – FP) tekstams. Nurodytųjų lietuviškų ir lenkiškų pamokslų rinkinių tekstų turinio tapatumas nustatytas remiantis analitiniu, gretinamuoju ir struktūrinės analizės metodais.

Straipsnyje užsimenama apie viename iš rankraščių Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos⁴ (1771–1849) pamokslų rinkinių⁵ teikiamas literatūros nuorodas, padėjusias atpažinti ir Lukausko rankraščio pirmosios dalies (p. 1–310) originalą. Vertinant Lukausko autorystės statuso pagrįstumą svarbu aptarti ir viso Lukausko rankraščinio rinkinio⁶ struktūrą. Pirmosios šio rankraščio dalies tekstų

Lukausko mirties aplinkybės – mirė 1815 m. Benicos bernardinų vienuolyne, eidamas vikaro pareigas (žr. Pacevičius 2005: 241).

³ Apie žymaus jėzuitų pamokslininko Karolio Fabiani filosofijos ir teologijos studijas, mokytojo, pamokslininko, misionieriaus praktikas ir išleistas tikiybines knygas, iš kurių išskirtinumu pasižymėjo trijų dalių rinkinys *Missya apostolska*, sulaukęs ne vieno pakartotinio leidimo, žr. Kaczmarek 1948. Apie Fabiani knygų leidimus vien XVIII a. žr. Estreicher 1898: 153–154. Aptariamasis Fabiani knygos populiarumą liudija ir jos tekstų plitimas nuorašais. Vienas toks lenkiškas perrašytojų kolektyvo parengtas 1792 m. leidimo nuorašas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje (rankraščinio dokumento F 1–C173a bibliografinį aprašą žr. Fabjani 1792). Apie savo pamokslų populiarumą pirmosios *Missya apostolska* rinkinio dalies pratarmėje užsimena ir pats autorius (žr. Fabiani 1783: [I]).

⁴ Remiantis autografaus Pabrėžos vienuolinis vardas rašytinas su *o* – *Ambroziejus* (ne *Ambraziejus*) (žr. Šepetytė 2020: 7; Pajėdienė 2021: 369).

⁵ Pabrėža žemaičių pažiba laikomas dėl daugybės veiklų (jis – dvasininkas, 1796 m. išventintas kunigu, o 1817 m. davęs įžadus Pranciškonų ordinui, pedagogas, lietuvių kultūrinio sąjūdžio dalyvis, žemaičių raštijos veikėjas, bibliofilas, botanikas, liaudies medicinos žinovas) ir talentų, iš kurių pats ryškiausias – iškalbos menas – susijęs su jo ganytojiška veikla ir sakytais pamokslais (žr. Biržiška [1963] 1990: 306–320; Gidžiūnas 1994; Pacevičius 2020). Pabrėžos kaip pamokslininko šlovės atgarsių tikrumą liudija gausus rankraščinis palikimas – kultūros istorikai nurodo bent dešimt Pabrėžos rašytų ir įrištų pamokslų rinkinių (plg. Gidžiūnas 1994: 91–100), o tokios šlovės pagrįstumą – dabarties kultūrologų teikiamas pamokslų vertinimas (plg. Tereškinas 1994; Sverdiolas 1996; 2006: 48–86).

⁶ Į šio straipsnio tyrimų lauką nepatenka nei galima Troškūnų klebono bernardino Kiprijono Lukausko rankraščio tekstų sąsaja su Troškūnų konventų klierikų 1782–1799 m. rankraščiniais pamokslais ar Kretingos pranciškonų 1792–1793 m. sakytais žemaitiškais pamokslais (plg. Biržiška ([1957] 1998: 563), nei neabejotina sąsaja su Troškūnų vienuolyno turėtais spaudiniais (apie 1782 m. Troškūnų vienuolyno bibliotekos knygas žr. Tereškinas 1992: 138–141; apie

atitiktis nurodytosios Fabiani knygos turiniui straipsnyje iliustruojama kelias būdais: 1) sugretinant abiejų nurodytų pamokslų rinkinių turinio registrus; 2) aptariant pirmosios Lukausko rankraščio dalies pradžios ir užbaigos tekstų atitiktį Fabiani tekstams bei kelis su autorystės nurodymu susijusius pakeitimus LP pirmosios dalies *Prakalboje*; 3) parodant etnonimus *lietuvis, lenkas* turinčių LP teksto atkarpų (ne)atitikimą analogiškomis Fabiani knygos frazėms.

1. PASLAPTĮ ATIDENGUSI JURGIO AMBROZIEJAUS PABRĖŽOS PASTABA

Skaitant knygos *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos* (žr. Šepetytė, par., 2020) tekstus⁷ keletas juose aprašomų vaizdinių priminė Kiprijono Lukausko *Pamoksluose* užrašytas istorijas. Atsivertus Lukausko rankraščio perrašą (Karaciejus, par., 1996) pasimatė, kad sutampa ne vien tik keletas įsiminusių vaizdinių. Mažiausiai dviejuose – 28-ame ir 29-ame – Lukausko surašyto rankraščio pamoksluose (LP 281–301) pasakojimai ne vien paskiromis detalėmis, bet visa turinio esmė atitinka Pabrėžos pamoksle *Apey griekus lyižowy*⁸ (PWM 203–228) sakomus dalykus. Skirtingų autorių rankraščiuose esančių tekstų turinio sutapimų priežastį paaiškino Pabrėžos pastaba, kad jo pamokslas beveik pažodžiui persirašytas iš vienos kunigo Fabiani knygos⁹, plg.: *Wypisano prawie co do słowa z Missyi Apostolskiey Części 2. Nauki 29. Xiędza Fabianiego* (PWM 228). Atsivertus nurodytą knygą (žr. Fabiani 1783a) tapo aki-vaizdu, kad ne tik minėtasis dviejų dalių Pabrėžos *Pamokslas Apey griekus lyižowy*, bet ir Lukausko *Pamokslas 28. ISZ PRISAKIMA DIEWA ASZMA. Ne kalbek neteyse priesz artima tawa* (LP 281–288) ir *Pamokslas 29. Ape apkalbeimus yr kitus liežuwinius griekus, iki to Prisakima Diewa Aszma prigulincius* (LP 289–301) yra

1782–1841 m. laikotarpiu besikeičiančius Troškūnų bibliotekos fonde turėtų knygų kiekius, iš kurių 1782–1784 m. vien pamokslų skyriaus fonde turėta 107, o 1800 m. – jau net 231 tomai žr. Pacevičius 2005: 238; apie Lukausko Troškūnų vienuolynui dovanotą knygą bei pastoracinę veiklą skatinusių lietuviškų knygų gausėjimą šio vienuolyno bibliotekoje žr. ten pat, 236, 241).

⁷ Citatų perrašai straipsnyje teikiami laikantis originalų rašybos. Cituojant Pabrėžos tekstą iš rinkinio *PAMOKSLAY Wayringosy Materyjosy Ałt roźniu wyitu, iwayriusy laykusy Sakity par Kónyga Ambroziejó Pabreža Tercyjorió Zokana Szewęta Tiewa Prączyszkaus* toliau teikiama santrumpa PWM.

⁸ Šis 1824 m. Vėžaičiuose skaitytas Pabrėžos pamokslas parašytas dviejų dienų skaitymui (plg. pastabą pamokslų pradžioje PWM 203 ir antros dalies frazę *Pamoksła apey Griekus Lyižowy Trukis tolymesnis* PWM 211; dar žr. Šepetytė 2020: 795).

⁹ Pabrėža teikia ir daugiau nuorodų į šią Fabiani knygą (žr. PWM 120, 132, 277).

Fabiani sukurtų 28-o ir 29-o pamokslų (žr. Fabiani 1783a: 457–489) vertimai¹⁰. Sugretinus Fabiani ir Lukausko tekstus atidžiau, paaiškėjo, kad ne tik šie du pamokslai, bet ir visa apimtimi (312 p.) bei idėjine ir literatūrine raiška svarbiausioji¹¹ Lukausko surašyto rinkinio dalis *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa* teikia ne originalių tekstų rinkinį, bet lietuvišką knygos *MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. W KTOREY SIĘ PRZEKLADAŁĄ NAUKI Z PRZYKAZAN BOSKICH O POWINNOŚCIACH ŻYCIA CHRZESCIANSKIEGO. PRZEZ X. KAROLA FABIANIEGO KANONIKA KALISKIEGO, Szkół Wydziałowych Łęczyckich KAZNODZIĘ NAPISANE [...]* (toliau – FP) versiją. Tuo įsitikinti galima peržvelgus visų 30-ies Fabiani knygos ir nurodytosios pirmosios Lukausko rankraščio dalies skyrių pavadinimų, pateiktų turinių registruose, esminę atitiktį (žr. 1 lentelę)¹².

1 LENTELĖ. Fabiani knygos *Missyi apostolskiej Część II* ir Lukausko *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa* [...] turinių registrų (žr. FP 500–502 ir LP 309–310) sugretinimas

<i>NAUKI Z PRZYKAZAN BOSKICH O POWINNOŚCIACH ŻYCIA CHRZESCIANSKIEGO. PRZEZ X. KAROLA FABIANIEGO KANONIKA KALISKIEGO, Szkół Wydziałowych Łęczyckich Kaznodzię NAPISANE [...]</i> 1783	<i>Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska. Per Kuniga Cypriona Łukawski Plebona Traskunu Surasitas. Metusy Chrystusa</i> 1797
REGISTR NAUK MISSYINYCH CZĘŚCI II. (FP 500–502)	Regestras pamokslu (LP 309–310)
<i>Nauka I. o Przykazaniach w powszechności na karcie 1</i>	<i>Pamokslas 1. Ape Prisakimus wisotimiey 1</i>
<i>Nauka II. o Przykazaniach Boskich w powszechności 13</i>	<i>Pamokslas 2. Ape Prisakimus Diewa wisotimiey 7</i>
<i>Nauka III. z pierwszego Przykazania Boskiego o Wierze 22</i>	<i>Pamokslas 3. Isz pirma Prisakima Diewa. Ape Wiera 12</i>
<i>Nauka IV. z pierwszego Przykazania Boskiego o Nadziei i Miłości 40</i>	<i>Pamokslas 4. Isz pirma Prisakima Diewa. Ape Nadziej yr Meyly 22</i>

¹⁰ Pabrėža Fabiani tekstą papildė ne tik jam įprasta įvadinė pamokslo dalimi (žr. PWM 262), bet ir savo kūrybos intarpais (apie juos žr. Pajėdienė 2022).

¹¹ Būtent ši Lukausko rankraščio rinkinio dalis literatūriniu požiūriu laikyta vertingiausia: kultūros ir literatūros tyrėjai LP išskirtinumą ir raiškos ypatybes dažniausiai grindžia šios – Fabiani vertimą teikiančios – dalies tekstais (plg. Lebedys 1976: 40–48, 48–51; Lukšienė 1985: 87–89; Tereškinas 1992: 155–163; 1996; Tunaitis 2004: 81).

¹² Apie lentelėje paryškintus turinio neatitikimus žr. kitame skyriuje.

<i>Nauka V. z pierwszego Przykazania Bożkiego o Czarach, Gusłach i Zabobonach 58</i>	<i>Pamokslas 5. Isz pirma Prisakima Dieva. Ape Cierus, Gusłus yr Zababonus 32</i>
<i>Nauka VI. z drugiego Przykazania Bożkiego o Bluźnierstwie, Przekleństwach i Złorzeczeniach 73</i>	<i>Pamokslas 6. Isz untra Prisakima Dieva. Ape bluznierstwa, Kieykima yr Piktazodziawimus 42</i>
<i>Nauka VII. o Przyjęgach 85</i>	<i>Pamokslas 7. Ape Prisiegas 49</i>
<i>Nauka VIII. o Slubach w powszechności 111</i>	<i>Pamokslas 8. Ape Slubus wisotimiey 64</i>
<i>Nauka IX. z trzeciego Przykazania Bożkiego o święceniu Dnia Świętego 125</i>	<i>Pamokslas 9. Isz trecia Prisakima Dieva. Ape Szwętimia Dienu Szwętu 72</i>
<i>Nauka X. o tymże trzecim Przykazaniu Bożkim ile zakazujących 146</i>	<i>Pamokslas 10. Ape tą pati treti Prisakima Dieva kiekas uzsakunti 84</i>
<i>Nauka XI. z czwartego Przykazania Bożkiego o powinnościach Dzieci względem Rodziców 162</i>	<i>Pamokslas 11. Isz ketwirta Prisakima Dieva, Ape Pawinascias Wayku, pagał Gimditoju 93</i>
<i>Nauka XII. o powinnościach Rodziców względem Dzieci swoich 188</i>	<i>Pamokslas 12. Ape pawinascias Gimditoju pagał Wayku sawa 108</i>
<i>Nauka XIII. o szczególnych różnych Stanow powinnościach 216</i>	<i>Pamokslas 13. Ape ipacias wisokiu Stonu pawinascias 125</i>
<i>Nauka XIV. o powinnościach Sług i Czeladki względem Panów i Gospodarzy 229</i>	<i>Pamokslas 14. Ape pawinascias Tarnu yr Sieyminas, pagał Ponu ir Gaspadoriu 133</i>
<i>Nauka XV. o powinnościach Panów względem swoich Poddannych 240</i>	<i>Pamokslas 15. Ape pawinascias Ponu, pagał sawa Padonu 140</i>
<i>Nauka XVI. o powinnościach Poddarń- darństwa¹³ względem Panów swoich 255</i>	<i>Pamokslas 16. Ape pawinascias Padonu pagał sawa Ponu 149</i>
<i>Nauka XVII. o powinnościach Męża względem Zony swoich 265</i>	<i>Pamokslas 17. Ape pawinascias Wira pagał sawa Pacios 155</i>
<i>Nauka XVIII. o powinnościach Zony względem Męża 278</i>	<i>Pamokslas 18. Ape pawinascias Pacios pagał Wira 164</i>
<i>Nauka XIX. o powinnościach względem Oyców nąszych Duchownych i Pasterzów 286</i>	<i>Pamokslas 19. Ape pawinascias pagał Tiewu musu Dwasiszku yr piemenu 170</i>
<i>Nauka XX. o powinnościach względem Kościoła Świętego iako Powfzechney Matki naszej 304</i>	<i>Pamokslas 20. Ape pawinascias pagał Baznicias Szwętos kaypo wisotimos Motinos musu 182</i>
<i>Nauka XXI. z piątego Przykazania Bożkiego o Zabójstwie na Ciele 336</i>	<i>Pamokslas 21. Isz pinkta Prisakima Dieva. Ape Uzmusima unt kuna 204</i>

¹³ Taip knygoje.

<i>Nauka XXII. o Pijaristwie 358</i>	<i>Pamokslas 22. Ape Girtawima 218</i>
<i>Nauka XXIII. o Zaboyftwie na Dufzy, to ieft: o Zgorfzeniu 369</i>	<i>Pamokslas 23. Ape Uzmusima unt Dusias, tay ira Ape Papiktinima 225</i>
<i>Nauka XXIV. z Przykazania Boskiego fzoftego: Nie cudzołoż 391</i>	<i>Pamokslas 24. Isz Sieszta Prisakima Diewa. Ne Swetimoterauk 238</i>
<i>Nauka XXV. z Przykazania Boskiego fiodmego: Nie kradniey 409</i>	<i>Pamokslas 25. Isz Sekma Prisakima Diewa. Ne wok 250</i>
<i>Nauka XXVI. o Lichwie 425</i>	<i>Pamokslas 26. Ape Nuama 261</i>
<i>Nauka XXVII. o Potrzebie nadgrody krzywd Bliźniemu uczynionych 444</i>	<i>Pamokslas 27. Ape reykała sugruzinima Kriwdu Artimuy padaritu 273</i>
<i>Nauka XXVIII. z Przykazania Boskiego ofmego: Nie būdiefz mowil fałszywego świadectwa przeciwko bliźniemu fwemu 457</i>	<i>Pamokslas 28. Isz Prisakima Diewa Aszma. Ne kalbiek ne teysiey priesz Artima tawa 281</i>
<i>Nauka XXIX. O Obmowach i innych ięzycznych grzechach do tego Boskiego Przykazania ofmego należących 470</i>	<i>Pamokslas 29. Ape apkalbieimus yr kitus liezuwinius griekus, iki to Aszma Prisakima Diewa prigulincius 289</i>
<i>Nauka XXX. z dziewiętego i dziefiętego Boskiego Przykazania: Nie būdiefz požędal żony bliźniego twego, ani domu, ani roli, ani flugi, ani flūžebnicy, ani wołu, ani ofla, ani žadney rzeczy iego 490</i>	<i>Pamokslas 30. Isz Dewinta yr Desimta Diewa Prisakima. Ne gieysk Moteries artima tawa, ney namu, ney dirwos, ney tarna, ney tarnaytes, ney jaucia, ney asila, ney wienna daykta jo 301</i>

2. KIPRIJONO LUKAUSKO RANKRAŠTINIO RINKINIO STRUKTŪRA IR SKIRTINGO LYGMENS AUTORYSTĖS NUORODOS

Prieš pereinant prie svarstymų, kokios LP teksto ypatybės lietuvių kultūros istorikus paskatino aptariamo rankraščio surašytojui priskirti tikrąją, o ne dalinę – teksto perrašytojo, vertėjo ir kompiliatoriaus – autorystę, dera aptarti Lukausko *Pamokslais* pavadinto rankraščinio rinkinio sudėtinės dalis. Atkreiptinas dėmesys, kad Lukausko rankraštyje žodis *pamokslas* dažniausiai vartojamas reikšme ‘(pa)mokymas, patarimas, nurodymas’¹⁴.

¹⁴ XVIII–XIX a. lietuviškuose tekstuose žodis *pamokslas* atitinka du lenkų kalbos žodžius – *kazani* ‘pamokslas; kunigo sakoma religinio turinio kalba’ ir *nauka* ‘(pa)mokymas’ (dar plg. Gidžiūnas 1994:

Lukausko surašytą rankraštį teminiu požiūriu sudaro penkios dalys: 1) rinkinys *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska* žr. LP I–II; 1–310 p.; 2) pamokslų pavadinimą turintys katechetiniai pamokymai apie tikėjimo pagrindus ir tikinčiųjų pareigas bei poterių, Dekalogo Prisakymų, sakramentų ir maldų tekstai LP 311–351; 3) *trumpai surinktu pamokslu* vadinamas 5-ų skyrelių pamokymas apie tikinčiųjų pareigas – *Padieimas 1, 2, 3, 4, 5* žr. LP 351–378; 4) biblinė istorija apie Pasaulio sukūrimą *Historia labay grazi yr unt Zinoima kiekvienam reykalinga*, sudaryta iš 22-ų pasakojimų LP 379–400; 5) šiek tiek *Senojo Testamento Išminties knygų* ištraukų, surašytų su tam tikra atranka, iš *Siracido knygos* pateikiama skyriuje *Priedotkas isz Knigu Mundribes. Padeimy 1; 3; 7; 8; 20; 23; 24; 25* žr. LP 401–407 (kiek smulkesnį LP sudedamųjų dalių išdėstymą žr. 2 lentelėje).

Kai kuriuose Lukausko rankraštį aptariančiuose darbuose užsimenama apie šio rankraščio sandaros daugialypiškumą¹⁵, bet liko neįvertinta tai, kad iš keleto teminiu požiūriu skirtingų dalių sudarytame rankraštyje Lukauskas teikia nevienodo lygmens autorystės nuorodų. LP nurodoma, kad vienas iš šio rankraščio tekstų – *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska* (p. 1–310) yra *surašytas*¹⁶ (plg. antraštinę pirmosios rankraščio dalies frazę: *Pamokslas [...] Surasitas. Metusy Chrystusa 1797*, žr. LP I), viena rankraščio dalis yra *naujai lietuviškai išguldyta* ‘išversta ir surašyta’ (plg. *Historia labay grazi įvadinės dalies pastabą: Dabar naujey Lietuwiszkey Izguldita* LP 379), o dar viena – *trumpai surinkta* (‘atrinkta, sudėliota?’) (plg. frazę: *numanau paduoty wisiems Gaspadorems trumpay surinkta pamoksła ape Kiemioniszkas*

269; Sverdiolas 2006: 50). Reikšmė ‘(pa)mokymas’ ypač ryški pirmosios Lukausko rinkinio dalies antraštėje bei naują skyrelį pradedančioje pratarinės frazėje *numanau paduoty [...] pamoksła ape [...] pawinastes* LP 352 (žr. 2 lentelę). XVI a. tekstuose matoma ryški žodžių *katekizmas* ir *pamokymas / mokslas* reikšmių paralelė (plg. Jakub’o Ledesmos *NAVKA CHRZESCIANSKA. Abo Katechizmik dla dżiatek lietuviškų vertimų pavadinimus Kathechismas arba mokslas* (Daukša 1599) bei *Kathechismas arba pamokimas* (1605)).

¹⁵ Į tai yra atkreipęs dėmesį žymusis knygotyrininkas Vaclovas Biržiška (1884–1956), LP apimčių apraše nurodydamas tris sudedamąsias dalis, plg.: „6, 308, 100 p.“ (Biržiška [1963] 1990: 171); šiokių tokių užuominų apie skirtingus LP tekstų lygmenis teikiama ir kituose šio kūrinio turinį (žr. Lebedys 1976: 41, 48, 51; Tereškinas 1992: 155), rankraščio parengimą spaudai (žr. Bogušis 1996: 15) ar jau publikuoto rankraštinio rinkinio reflektavimo trikdžius (žr. Subačius 2010: XVII) aptariančiuose darbuose. Juozo Karaciejaus parengtos knygos turinyje tai visai neatspindima – visas rankraščio perrašas pateiktas vienu užrašu „K. Lukausko „Pamokslų“ tekstai“ (žr. Karaciejus, par., 1996: 407).

¹⁶ Žemaičiui dalyvis *surašytas* gali turėti reikšmę ‘užrašytas, perrašytas’ (tokį reikšmės supratimą fiksuoja ir *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas: surašymas ‘užrašymas’* (žr. Vanagienė 2015: 258). Apie Kiprijono Lukausko žemaitiškąją kalbos klodą žr. Karaciejus 1996: 19–20; Zinkevičius 2001: 62–68.

Naminiku pawinastes LP 352). Vis tik LP ir FP antraščių sugretinimas (žr. 1 lentelės viršutinėje eilutėje pateiktus perrašus) rodo, kad LP antraštė buvo surašyta kopijuojant FP antraštės modelį. Todėl galima manyti, kad frazė *Pamokslas* [...] *Surasitas* gali koreliuoti su lenkiškojo originalo pavadinimo fraze *NAUKI* [...] *NAPISANE*.

2 LENTELĖ. Teminiu požiūriu skirtingos K. Lukausko rankraščio dalys

Teminiu požiūriu skirtingos LP rankraščio dalys (sutartinis eilės numeris ir paginacija)	Esamas (Galimas) rankraščio dalies pavadinimas	Teksto dalies teminis pavadinimas
I (LP I–II; 1–310)	<i>Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska.</i> (LP I–II; 1–310)	<i>Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska. Per Kuniga Cypriona Łukawski Plebona Traskunu Surasitas. Metusy Chrystusa 1797</i>
		<i>Prakalba Pas Małona Skaytitoi</i> (LP I–II)
		<i>Pamokslas 1–30</i> (LP 1–308) ¹⁷
		<i>Regestras pamokslu</i> (LP 309–310)
II (LP 311–351)	<i>Pamokslas</i> (LP 311–339)	<i>Ape Wiera</i> [...] (LP 311–313), <i>Ape Diewa</i> [...] (LP 313–318), <i>Ape Nadiey</i> [...] LP 318–320, <i>Ape Meyly yr Prisakimus</i> [...] LP 320–325; <i>Ape Sakramentus</i> [...] LP 326–335; <i>Ape Paskuciausius Dayktus</i> [...] (LP 335–339)
	<i>Pawinastes</i> (LP 339–341)	<i>Pawinastes efsunciu Stony Moterystes, Pawinastes Wayku priesz Tiewus</i> [...] (LP 339–341)
	<i>Patogus Spasabas Kalbieima Poteru Bažnicioy su Żmoniemis Lietuwisz kay</i> (LP 342–351)	<i>Poterių, Prisakymų ir Sakramentų formuluotės, Maldos</i> (LP 342–351)

¹⁷ Tik ši LP dalis turi paties Lukausko ranka surašytus puslapių numerius nuo 1 iki 308 (*Prakalbą* ir *Regestrą* talpinantys lapai nenumuoti).

Teminiu požiūriu skirtingos LP rankraščio dalys (sutartinis eilės numeris ir paginacija)	Esamas (Galimas) rankraščio dalies pavadinimas	Teksto dalies teminis pavadinimas
III (LP 352–378)	{ <i>trumpai surinktas pamokslas</i> } ¹⁸ <i>ape Kiemioniszkas Naminiku pawinastes LP 352</i>	{Pratarmė} <i>Kada wisa łaymibe Kiemioniszku Żmoniu [...] (LP 352)</i>
		<i>Padieimas 1–5 (LP 353–378)</i>
IV (LP 379–401)	<i>Historia łabay grazi yr unt Zinoima kiekwienam reykalinga</i>	<i>Małonam Skaytitojuy (LP 379)</i>
		<i>Historia 1–22 (LP 380–401)</i>
V (LP 401–408)	<i>Priedotkas isz Knigu Mundribes Jezusa Sunaus Syrach, kuri wadinam Ecclesiasticus</i>	<i>Padeimy 1; 3; 7; 8; 20; 23; 24; 25 (LP 402–408)</i>

3. APIE PIRMOSIOS LUKAUSKO RANKRAŠČIO DALIES ATITIKTĮ FABIANI TEKSTUI IR KELIS PAKEITIMUS

Įsitikinus FP ir LP rankraščio I dalies turinio registrų atitiktimi (žr. 1 lentelę), būtina aptarti ir šių šaltinių tekstų turinio atitikimo santykį. Nesigilinant į kai kur pasitaikančius smulkius LP pirmosios dalies teksto nukrypimus nuo FP teksto, šįkart svarbu palyginti dėl autorystės klaidinančių – tikrąją teksto kilmę slepiančių – LP rankraščio frazių santykį su lenkiškuoju originalu. Tokiu tikslu tikrintina teksto *Prakalba Pas Małona Skaytitoi* (LP I–II) ir jo lenkiškojo originalo atitiktis (žr. 3 lentelę) bei atitiktis Fabiani tekstui tų LP teksto atkarpų, kurias dėl etnonimų *lietuvis*, *lenkas* ir iš jų pasidarytų vedinių įvardijimo tarp kitų įdomybių į savo rankraštį buvo persirašęs Jurgis Lebedys (1976: 40–51)¹⁹ – pasirinkus pastarąjį būdą išpildomas atsitiktinės lygintinų citatų atrankos reikavimas (žr. 4 lentelę).

¹⁸ Atstatyta iš frazės *numanau paduoty [...] trumpay surinkta pamoksła LP 352*.

¹⁹ J. Lebedžio sumanytos monografijos užrašuose dėmesys LP frazėms su šiais etnonimais akivaizdus (žr. Lebedys 1976: 40–51). Samprotavimų šia tema dar žr. Lukšienė 1985: 90; Tereškinas 1992: 154.

Iš 3 lentelėje pateiktų LP ir FP citatų sugretinimo matyti, kad Lukausko rankraštyje pateikta *Prakalba Pas Małona Skaytitoi* didžiąja apimties dalimi pažodžiui kartoja Fabiani *PRZEDMOWA DO CZYTELNIKA*, išskyrus kelis pagudravimus, kuriais vienokiu ar kitokiu tikslu paslepiama tikroji teksto kilmė, plg.:

- 1) *Turi Małonus Skaytitojau runku rasita Kniga* LP I
Masz Łaskawy Czytelniku drugą Część tej Apostolskiey Missyi FP I
- 2) *Bet unt Parafialnu Pamokslu daugiausey rundas kiemioniszku Żmoniu*
LP I A że na Apostolskich Missyach naywięcey znaydowało się wieys-
kiego ludu FP II–III
- 3) *Galas* LP 308
Drugiey Części Miffyi Apostolfskiey KONIEC FP 499

Prie tikrąjį kūrinio pavadinimą bei pamokslų sakymo praktikos buvusią lokaciją slepiančių pakeitimų, ko gero, priskirtina ir Lukausko nesurašyta (neišversta) trečioji lenkiškos prakalbos pastraipa bei rinkinio pabaigoje nepilnai surašytos pagarbumo nuorodos (žr. 3 lentelėje pateiktų perrašų paryškintas vietas). Tikėtina, kad tokiu teksto su pakeitimais surašymu Lukauskas norėjo tik parengti vizitatorių reikalavimus atitinkantį rankraštį, t. y. turėti parengtus aprobuotų pamokslų tekstų perrašus. Esant bažnytinės vyresnybės reikalavimui turėti tinkamų tikybinių tekstų perrašus, galima būtų daryti prielaidą, kad perrašytojo nuopelnai buvo išryškinti kaip nuorašo sukūrimo autorystė, todėl jie ir atsispindėjo surašyto rankraščio antraštėje.

Iš 4 lentelėje paraleliai pateiktų LP ir FP citatų matyti, kad lenkiško etniškumo nuorodos LP rankraštyje keičiamos lietuvišką kalbamų dalykų kilmę ar lokaciją įvardijančiomis tik užrašant 15-ąją pamokslą (plg. 4 ir 5 pavyzdžius, daugiau jų žr. 4 lentelėje), 26-ame pamoksle toks pakeitimas sietinas tik su konteksto logika (plg. 6 pavyzdį), pavyzdžiui:

- 4) *Bet padonas lietuwisz kas, gale turiety galiby sawa* LP 141
Żaś poddany Polfki, może mieć własność swoię FP 241
- 5) *bet tarp padonu Lietuwoy o ponu ju yr Tiewayniu Gieribiu ira suderieimas*
kontraktas yr sutarme draugie wienas untram kurię [...] LP 141
zaś między poddanemi w Polfzcie, Panami ich, i dziedziami Dobr ieft
Kontrakt, i umowa zobopolna, ktorą [...] FP 242
- 6) *Untras ira kontraktas, kursay wadinas Contractus Censur. Lietuwiszkay:*
Dokle pinigays LP 267
Drugi ieft Kontrakt, który się nazywa Contractus Censur, po Polfku:
Czynsz pieniężny FP 434

Gal šie etniškumo nuorodų keitimai gali būti susiję su įvairia (skirtinga) vertimą rengusių asmenų autoryste? Tokią hipotezę iškelti skatina visame LP rinkinyje matoma tvarkinga Lukausko rašysena ir labai menkas taisymų kiekis, leidžiantys manyti, kad šis Lukausko rankraštis buvo ne darbinė, bet parodomoji (švarraščio) užrašymo versija²⁰.

LENTELĖ 3. Lukausko rankraščio pirmąją dalį (1–310 p.) pradedančių ir užbaigiančių tekstų atitikimo Fabiani sukurtam tekstui palyginimas (neatitikimai žymimi riebesniu šriftu)

	LP (1797) citatos perrašas	FP (1783) citatos perrašas
Pamokslų rinkinių pradžios tekstai	<i>Prakalba Pas Małona Skaytitoi²¹</i> <i>Turi Małonus Skaytitojau runku</i> <i>rasita Kniga, kurioy taw paduodu</i> <i>Pamokslus isz Prisakimu Diewa, tuo</i> <i>spasabu yr budu, kokiū unt Mišsyu</i> <i>pasiduoda, tay ira per klausimus</i> <i>ir atsakimus, nes tasay spasabas</i> <i>yr apsakitojems žodzia Diewa ira</i> <i>pigiesnies yr ing atminti Klausitoju</i> <i>labiausey priligintas. Iszsigulda cionay</i> <i>kiekwienas ipatibiey Prisakimas, yr isz</i> <i>kiekwiena pasiroduncias pawinascias</i> <i>giwenima musu Kriskcioniszka,</i> <i>kurie pasitwirtina daliu isakimays</i> <i>Raszta, daliu Tiewu Szwętuju mokslu</i> <i>yr wisotimu Teologu Wiezliwisciu</i> <i>numanimu.</i>	PRZEDMOWA DO CZYTELNIKA <i>Masz Łaskawy Czytelniku drugą Część</i> <i>tey Apostolskiey Missyi, w ktorey ci podaie</i> <i>Nauki z Przykazań Boskich, tym sposobem i</i> <i>kszaltem, iakim się na Missyach podawały, to</i> <i>iest przez pytania i odpowiedzi, ten bowiem</i> <i>sposob i Opowiadaczom Słowa Boskiego iest</i> <i>łatwieyszy, i do pamięci Słuchaczow bardziey</i> <i>przystusowany.</i> <i>Przekłada się tu każde w szczegulności</i> <i>Przykazanie, i z każdego wynikające</i> <i>powinności życia naszego Chrześciańskiego,</i> <i>ktore się utwierdzaiać częścią wyrokami</i> <i>Pismieniami, częścią Oycow SS. nauką, i</i> <i>powszechnym Teologow Moralnych zdaniem.</i>

²⁰ Pakartotinio perrašo idėją galima pagrįsti Vaclovo Biržiškos pastaba apie kito – 1794 m. Lukausko surašyto – rankraščio struktūrą, kuria nurodoma, kad „ir kitos to rankraščio dalys atitinka „Pamokslu isz Prisakima Diewa“ turinį“ (Biržiška [1963] 1990: 171).

²¹ FP ir LP prakalbas talpinantys puslapiai nėra numeruoti, jų apimtis ir pozicija čia žymima sutartinai LP I–II ir FP I–IV.

	LP (1797) citatos perrašas	FP (1783) citatos perrašas
Pamokslų rinkinių pradžių tekstai	<i>Priwadzioju cionay nekadu unt pastiprinima yr apswietima tun Pamokslu Historyas, isz Garbingu rasitoju iszimtas, sekiodamas tamy Tiesadawiei musu Jezusa Chrystusa, kursay Diewiszku sawa Pamokslu, ne wisados Sena Zokana rasztu pastiprina, ne wisados stabuklays, prispire, norint tay dažnay dare. kaypo patsay apsakie. Si mihi non vultis credere, operibus credite. Joan: 10 x 38. Jey man ne noret tikiety, darbams tikiekiet. Nes kada tas Dungiszkas Mokitoias ing nemokitus Žmones sakie, kurie paskuy jo miniomis waykscioie, paprastus Pamokslus sawa, Historyomis, Prižodeys papratys buwa pastiprinty, nes tie labiausey razuma apswiecia, ypaciez nemokitu yr prastu Žmoniu. Bet unt Parafialnu Pamokslu daugiausey rundas kiemioniszku Žmoniu, reykia jus prideruncieys unt ju supratima apswiesty prikloday.</i>	<i>Przywodzę tu niekiedy na utwierdzenie i objaśnienie tych Nauk Hiftorye, z poważnych Pifarzow wyjęte, naśladowiąc w tym Prawodawcę naszego JEZUSA Chrystusa, który Boską swą Naukę nie zawsze starego Zakonu pismem potwierdzał, nie zawsze cudami popierał, lubo to często czynił, iako sam powiedział: Si mihi non vultis credere, operibus credite. (Joan: 10. v. 38.) Jeżeli mi wierzyć nie chcecie, cudom wiercie. Wszakże gdy ten Niebieski Nauczyciel do prostego ludu kazał, który za nim gromadno chodził, zwyczajne Nauki swoje Historyami, Przypowieściami zwykł był potwierdzać. gdyż te bardziej rozum objaśniaią. zwłaszcza prostych i nieuczonych ludzi. A że na Apostolskich Missyach naywięcey znaydowało się wieyskiego ludu, trzeba go było przyzwoitemi do iego pojęcia objaśniać przykładami.</i> <i>Doznałem z niezmierną serca moiego pociechą rozlicznych duchownych pożytkow, z tych to Nauk, te żeby się w duszach ludzkich pomnażać za łaską Pana Boga mogły, na iaw ie wydać postanowiłem.</i>

	LP (1797) citatos perrašas	FP (1783) citatos perrašas
Pamokslų rinkinių pradžios tekstai	Wartoty ju gale wietoy Nedielineiu Kozoniu Kunigay Plebonay, nes teyp rupinaus iszgulditi jus, idunt yr netikiausis Žmogus galietu jus iszmanity yr suprasty yr pazinty, o pagał ju giwenima Krikscioniszka westy, yr pazinty kę rayszkiey mums Diewas Prisakimusy sawa prisaka, o ko uzsaka. Su didesniu tay neligiey naudų yr pigibiu diel sawęs padaris, kada per kita Kuniga, arba kita koky asaba wardu Žmoniu uzduoty saw tus kłausimus lieps, o anie unt ju, kaypo Mokitojey yr iszgulditojey wales Pona Diewa atsakis. Ir niera tay dayktas naujas, nes tuo pacių spasabu yr Rimy yr po kitas Szalis su didzių dusiosy pazitku Pamokslay Krikscioniszky Žmoniems ira paprastay apsakity. Tegul bus Diewuy nepabinktas Diekawoimas, jey Dusioms Žmoniu Izganimuy per tą Weykalą mana duosiu pagałba, kuri ne kitu gałų rasiau, tiktay unt ipaciausios yr wienintelos Diewa Garbies, yr tunpacių Dusiu Krauju Jezusa Pona atpirktu izganima. LP I–II	Użyć ich mogą zamiast Niedzielných Kazań Ichmość XX. Plebani, tak bowiem starałem się ułożyć ie, żeby i nayprostszy człowiek mógł ie zrozumieć i poiąć, a podług nich życie Chrześciańskie prowadzić, i poznać co iaśnie nam BOG w przykazaniach swoich przykazuje, a czego zakazuje. Z większym zaś to nierownie pożytkiem i łatwością dla siebie uczynią, gdy przez drugiego Kapłana, albo inną iaką osobę, imieniem ludu zadawać sobie te pytania każę, á oni na nie, iako Nauczyciele i wykładacze woli Pana Boga odpowiadać będą. I nie iest to rzecz nowa, gdyż się tym samym sposobem i w Rzymie, i po inszych Kraiach z wielkim w duszach pożytkiem Nauki Chrześciańskie ludowi zwykły opowiadać. Bogu nieskończone będą winien dzięki, ieżeli duszom ludzkim zbawieniu przez to Dzieło moje dopomogę. które nie inszym końcem wydaię, tylko na szczególną i iedyną Boga Chwałę i tychże dusz Krwią Jezusową odkupionych zbawienie. FP a2r-a2v
Pamokslų rinkinių užbaiga	Tay tuo gałų iszsigulde, idunt nobažnoms, o pri tuo sielwatingiems ape Iszganima sawa Dusioms paroditu. O wisiems padietu unt apturieima Umzinos łaymibes su Diewu. Galas Unt Didesnias o Didesnias Diewuy Garbies Ad. M+D. Gloriam LP 308	To się tym końcem przełożyło, aby się pobożnym, á przytym trofklwym, o Zbawienie swoie dużom poradziło. A wszystkim dopomogło, do ofiagnienia Wieczney fzczeńliwosci z BOGIEM. Drugiey Części Miffyi Apostolskiey KONIEC Na Większą a Większą BOGU Chwałę. [...] Ad M. D. GI. B. V. M. OO. SS. PP. Honorem. FP 499; 502

4 LENTELE. LP teksto atkarpų, turinčių etnonimus *lietuvis*, *lenkas* ir jų atitikmenų
Fabiani knygoje sugretinimas

Pamokslo numeris	LP (1797) citatos perrašas	FP (1783) citatos perrašas
Pamokslas 3	<i>Bet pri mačionias Pona Dieva musu Karalistiey Lynku, kurioy Wiera Szwynta Katalikiszka wirszu turia, ne turem priezasties wartoty tokiu žodziu abejopu [...]</i> LP 19	<i>Ale przy łasce Pana BOGA, w naszym Krolestwie Polskim, w którym Wiara Święta Katolicka guruie, nie mamy przyczyny zażywać, takich słow obojętnych [...]</i> FP 34
	<i>Tokios Knigos Lynkiskamy liezuwiew dar walkioias yr drayskos, kaypo tay Alberta Didzia Iszguldimas Sapnu, Saldus jungas Moteristes, Kalba Mergieliu, yr toms toligias [...]</i> LP 20	<i>Takie Kfiżki w polskim ięzyku iefzcze się błąkaia, iako to Alberti Magni, Wykład Snow. Słodkie iarzmo Małżeńskie, Rozmowa Panien, i tym podobne [...]</i> FP 36
Pamokslas 12	<i>Regiejau asz wienamy miesty Lynku, kur buwau pawadintas unt iszleydima kalinia.</i> LP 116	<i>Widziałem ia w pewnym Miasieczku Polskim, gdzie był wezwany na dyspozycyą więźnia.</i> FP 201
	<i>[...] tiktay numanau, jog ne waziawa pirm seniey Lynkay po iszminti ing Swetimas szalis, ne kalbieie tiktay Lynkiskay o baysi buwa szaligywenuntioms giminiems ne mokieie anu Prancuziszku, Angliszku kiersztu, o musies gieray, yr sawa kaławiju bayde neprietelus sawa (saka pe tay historios rasitoiey ne tiktay Lynkay bet yr swetimos žiames)</i> [...] LP 119	<i>[...] to tylko uważam: że nie iezdili przedtym dawni Polacy po rozum do cudzych Kraiow, nie gadali tylko po polsku, á strafzni byli postronnym Narodom, nie umieli owych Francuskich, Angielskich fektow, á bili się dobrze, i swą szablą płożyli nieprzyaciół swoich, (świadczą o tym dzieiopisowowie, nie tylko Polscy, ále i Cudzoziemscy) [...]</i> FP 207

Pamokslas 15	Nes didzas ira skirumas yr neligibe tarp newalnika o padona Łynkusy musu. Nes newalnikas niekas kitas niera, tiktay toksay Žmogus, kursay niejokios galibes ney wašnascios ne turia. Bet padonas Lietuwiszkas, gale turiety galiby sawa, yr niekas jem jos ney Ponas atimty ne gale, o jey jem aną parenka, kwiwda jem dara. LP 141	Wielką bowiem ieft różność między niewolnikiem a poddanym w Polfzcie nafzey. Niewolnik bowiem, nic inższego nie ieft, tylko taki człowiek, który żadney włafności, ani wolności nie ma. Zaś poddany Polfki, może mieć włafność swoię, i nikt mu iey, ani Pan odbierać nie może, á ieżeli mu iq zabiera, krzywdę mu czyni. FP 241
	Didzas ira skirumas newalnika o padona, yr isz tos priezacios, jog tarp newalnika yr jo Pona, niejokias suderieimas, ney kontraktas, ney jokia sukalba ney sutarme ne uzeyna, bet tarp padonu Lietuwoy o ponu ju yr Tiewayniu Gieribiu ira suderieimas kontraktas yr sutarme draugie wienas untram kurię tegul bus ne anie patis, bet ju seniey su Ponays sawa padare. Nes padonay Lietuwoy musu, tos pacios ira kondycyos kokios buwa anie pas Rimionius, kurius wadina Adscriptitij glebæ, tay ira pasumdiiti unt dirwas. [...] Tay pat stoios yr pasidare Lietuwoy musu, [...] LP 141	Wielka iesft różność niewolnika á podannego, i z tey przyczyny, iż między niewolnikiem, á iego Panem, żaden kontrakt, áni żadna umowa nie zachodzi, zaś między poddaniem w Polfzcie, á Panami ich, i dziedzicami Dobr ieft Kontrakt, i umowa zobopolna, którą bądź nie oni fami, ale ich przodkowie, z Panami fwemi uczynili. Poddani bowiem w Polfzcie nafzey, teyżę fą kondycyi, iakiey byli owi u Rzymian, których nazywano adscriptitii glebæ, to ieft przynaięci na grunt. [...] Toż się famo stało w Polfzcie nafzey, [...] FP 242
	Isz pradzios Lietuwoy padonay, ciżiu tiktay isz dirwu sau łeystu, Ponams mokiety turieie, kaypo tay isz senu Konstitucyiu Lietuwiszku pasiroda, [...] LP 142	Z pocztątku w Polfzcie poddani, czynsz tylko, z gruntow fobie puszczonych, Panom płacić byli powinni, iako się to z dawnych Konfytucyji Polfkich pokazuie, [...] FP 242
Pamokslas 26	O tie ira pas mus Łynkusy wisotimey du [...] Untras ira kontraktas, kursay wadinas Contractus Censu. Lietuwiszkey: Dokle pinigays, o kaypo ij wisotimey wadina Prowizya. LP 267	A te fą u nas w Polfzcie pospolite dwa. [...] Drugi ieft Kontrakt, który się nazywa Contractus Censu, po Polfku: Czynnz piennyżny, á iako go pospolicie nazywaią: Prowizya. FP 433; 434

IŠVADOS

Paiškęjusi Kiprijono Lukausko 1797 m. rankraštyje surašyto pirmojo tekstų rinkinio *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska* [...] turinio atitiktis Karolio Fabiani knygos *Missyi apostolskiey Część II. W ktorey się przekładaią nauki z przykazan boskich o powinnościach życia chrześcijańskiego* [...] (1783) tekstams vertintina dvejopai. Viena vertus, žinia, kad XVIII a. originaliai sukurtų tikybinių lietuviškų raštų apimtis dar labiau susitraukia, nėra džiuginanti. Aptariamiosios LP dalies tekstų analize pagrįstus teiginius apie Kiprijono Lukausko autorystę, jo kūrybinį pajėgumą, apsiskaitymą ir misionierišką patirtį (plg. Lebedys 1976: 40; Tereškinas 1992: 144–145; 1996: 6), apie šio rankraščio pirmoje dalyje esančių pamokslų turinio ir raiškos savitumą (Tereškinas 1992: 146–163) reikia priskirti iškilaus lenkų jėzuitų pamokslininko Karolio Fabiani nuopelnams. Kita vertus, nustatytoji atitiktis leidžia šviesesniu žvilgsniu pažvelgti į to meto lietuvišką tikinčią aplinką, kuri bent Lukausko atveju nebegali būti įvardinta kaip „tragiška ano meto lietuvių kultūrininko problema“ (plg. Tereškinas 1992: 141). Tikroji teksto kilmė dar labiau išryškina šviečiamąjį vienuolynų vaidmenį (plg. Tereškinas, ten pat; Pacevičius 1998; 2005: 185) ir parodo per lenkiškąją raštiją jų dėka platesnei lietuviškai aplinkai teiktus demokratiškos minties modelius (plg. Lukšienė 1985: 82; Tunaitis 2004: 80; Mačiulytė 2005: 13–14; Pacevičius 2005: 61tt). Ši atitiktis paaiškina ir atgarsio apie tai, kad Lukausko skaityti pamokslai buvo paveikūs (garsas apie čia minėtų pamokslininkų Karolio Fabiani ir Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos šlovę sklido plačiai), stoką.

Nustatytoji svarbios LP rankraščio dalies tekstų jungtis su jų lenkiškuoju originalu, tikėtina, paskatins naujus šio šaltinio tyrimus, leisiančius pamatyti ne vien lenkiškojo originalo poveikį, bet ir šios LP dalies tekstui savitas kalbos ypatybės. O tai galbūt leis išsiaiškinti ir skirtingą – perrašo, vertimo, kompiliacijos – autorystės lygmenį ir kitose Lukausko surašyto rankraščio dalyse.

ŠALTINIAI IR JŲ SUTRUMPINIMAI

Fabjani Karol 1792: *MISSYJ APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. Wktórej się przekładaią NAUKI ZPRZYKAZAN BOSKICH o Powinnościach życia CHRZEŚCIANSKIEGO* [...] *Powtórnie Mówione WYDRUKOWANE ROKU PANSKIEGO 1792. WKALISZU* [...]. 650 p. rankraštinis perrašas F1-C173a saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Fabiani Karol 1783: *MISSYA APOSTOLSKA DO POKUTY I POWSTANIA Z GRZECHOW PROWADZĄCA. NA TRZY CZĘSCI PODZIELONA. PRZEZ X. KAROLA FABIANIEGO KANONIKA KALISKIEGO, SZKÓŁ WYDZIAŁOWYCH Łęczyskich KAZNODZIEIĘ NAPISANA,*

PO RÓŻNYCH MIEYSKACH MOWIONA, I DO DRUKU PODANA. CZĘŚĆ PIERWSZA. Za dozwoleniem Zwierzchności. w KALISZU, 1783. w Drukarni J. O. Xcia Jmci PRYMASA, Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego. Prieiga internete: <https://polona.pl/item/missya-apostolska-do-pokuty-i-powstania-z-grzechow-prowadzaca-na-trzy-czesci,MTM5MjMwNjU3/24>.

FP – Fabiani Karol 1783a: *Missya apostolska do pokuty i powstania z grzechów prowadząca, na trzy części podzielona / przez X. Karola Fabijaniego [...] napisana, po różnych mieyskach mowiona. MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. W KTOREY SIĘ PRZEKLADAJĄ NAUKI Z PRZYKAZAN BOSKICH O POWINNOŚCIACH ŻYCIA CHRZESCIANSKIEGO. PRZEZ X. KAROLA FABIANIEGO KANONIKA KALISKIEGO, SZKÓŁ WYDZIAŁOWYCH Łęczyckich KAZNODZIEJĘ NAPISANE, PO RÓŻNYCH MISSYACH MOWIONE, I DO DRUKU PODANE. Za dozwoleniem Zwierzchności. w KALISZU, 1783. w Drukarni J. O. Xcia Jmci PRYMASA, Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego. Prieiga internete: <https://polona.pl/item/missyi-apostolskiey-czesc-ii-w-ktorey-sie-przekladaia-nauki-z-przykazan-boskich-o,MTM5MjMwNjY5>.*

LP – Lukauskas Kiprijonas 1797: Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomo F1–D654 rankraščinio rinkinio *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima krikscioniszka* perrašas paskelbtas knygoje Karaciejus Juozas, par., 1996: Kiprijonas Lukauskas *Pamokslai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

PWM – [Pabrėža Ambroziejus, rašyta 1799–1834] Šepetytė Rita, par., 2020: *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

ŠVŽŽ – Vanagienė Birutė 2015: *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas (P–Ž). Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

LITERATŪRA

Biržiška Vaclovas 1998: *Knygotyros darbai*, red. komisija D. Kaunas et. al., sud., pratarinę ir įvadą parašė G. Raguotienė, B. Raguotis, Vilnius: Pradai.

Biržiška Vaclovas, [1963] 1990: *Aleksandrynas 2: XVIII–XIX amžiai*, 2-asis fotografuotas leidimas, Vilnius: Lietuvos kultūros fondas.

Bogušis Vytautas 1996: Iš „Pamokslų“ rengimo istorijos ir archyvų. – Kiprijonas Lukauskas *Pamokslai*, par. J. Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 14–17.

Estreicher Karol 1898: *Bibliografia Polska* 16, Kraków: Drukarnia uniwersitetu Jagiellońskiego.

Gidžiūnas Viktoras 1994: *Jurgis Ambraziejus Pabrėža*, Vilnius, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Kaczmarek Roman 1948: Fabiani Karol (1716–1786). – *Polski Słownik Biograficzny* 6, Krakow: Drukarnia uniwersitetu Jagiellońskiego, 336–337.

Karaciejus Juozas 1996: Kelios pastabos dėl K. Lukausko „Pamokslų“ kalbos. – *Kiprijonas Lukauskas Pamokslai*, par. J. Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 18–20.

Lebedys Jurgis 1976: *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sud. V. Zaborskaitė, Vilnius: Mokslo.

Lukšienė Meilė 1985: *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*, Vilnius: Mokslo.

Mačiulytė Kristina 2005: *Kad Tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės proginiai pamokslai*, red. S. Narbutas, ser. *Senosios literatūros studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Mačiulytė Kristina 2005a: Kiprijono Lukausko (1757–po 1798) biografijos mįslės. – *Literatūros tyrimų erdvės: studijos profesoriaus Juozo Girdzijausko 70-mečiui*, sud. S. Narbutas, ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 19, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 243–248.

Pacevičius Arvydas 1998: Lietuvos bernardinų provincija ir vienuolynai Žemaitijoje XIX a. pirmoje pusėje. – *Žemaičių praeitis* 8, 56–65. Prieiga internete: <https://zemaitiuzeme.lt/aktualijos/vienuolynai-zemaitijoje/>.

Pacevičius Arvydas 2005: *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: dingęs knygos pasaulis*, Vilnius: Versus Aureus.

Pacevičius Arvydas 2010: Jurgis Ambraziejus Pabrėža. – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 17 (Ona–Perizonijus), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 202–203. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/jurgis-ambraziejus-pabreza/> [žiūrėta 2022-03-27].

Pajėdienė Jūratė 2021: *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambrozijaus Pabrėžos*, parengė Rita Šepetytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020, 816 p. [recenzija]. – *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 44, 369–374.

Pajėdienė Jūratė 2022 (rengiama spaudai): Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos (1771–1849) pamokslai apie 8-ąjį Dievo prisakymą. – *Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulyje. Praeitis ir dabartis kalboje ir kultūroje*.

Subačius Paulius 2010: Įvadas. – *Gimžauskas Silvestras. Pamokslai*, par. P. Subačius, R. Taučiūtė, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija.

Sverdiolas Arūnas 1996: Nečystatos fenomenologija. – *Baltos lankos* 7, 158–175.

Sverdiolas Arūnas 2006: *Apie pamėklinę būtį*, Vilnius: Baltos lankos.

Šepetytė Rita 2020: Pratarė. Rankraščio aprašas. – *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambrozijaus Pabrėžos*, par. R. Šepetytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 7–8, 791–798.

Tereškinas Artūras 1992: Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose. – *Senosios literatūros žanrai*, red. komisija J. Girdzijauskas, I. Lukšaitė, A. Samulionis, atsak. red. A. Samulionis, red. R. Jurgelėnaitė, ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 104–163.

Tereškinas Artūras 1994: Jurgis Ambrozijus Pabrėža: „Prie mylėjimo švento...“. – *Devynioliktas amžius įžengus*, red. komisija J. Girdzijauskas, A. Samulionis, V. Vanagas, atsak. red. A. Samulionis, ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 3, Vilnius: Pradai, 31–41.

Tereškinas Artūras 1996: „Mielas mums gyvenimas...“. – *Kiprijonas Lukauskas Pamokslai*, par. J. Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 5–13.

Tunaitis Steponas 2004: *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Vaicekuskas Mikas 2008: Lukauskas Kiprijonas, Lukauskis. – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 13 (Leo–Magazyn), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 676. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/kiprijonas-lukauskas/> [žiūrėta 2022-03-27].

Zaborskaitė Vanda 1976: Įžanginis žodis. – *Lebedys Jurgis. Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sud. V. Zaborskaitė, Vilnius: Mokslo, 3–6.

Zinkevičius Zigmantas 2001: Kiprijono Lukausko „Pamokslų“ kalba. – *Baltistica* 36(1), 61–75.

On the Correspondence between *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa [...] (1797)* by Kiprijonas Lukauskas and the Texts from the Book *Missyi Apostolskiey Część II (1783)* by Karol Fabiani

SUMMARY

The article discusses the structure of *Pamokslai* by Kiprijonas Lukauskas (1757–1815) (Karaciejus, ed., 1996), which has been considered an original work until now, and the new authorship of some of the texts from this manuscript, which has recently come to

light. The correspondence between the main part of the manuscript entitled *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniska* [...] (I–II; p. 1–310) and the texts from the book *MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. W KTOREY SIĘ PRZEKLADAIĄ NAUKI Z PRZYKAZAN BOSKICH O POWINNOŚCIACH ŻYCIA CHRZESCIANSKIEGO* [...] (1783) by Karol Fabiani is unquestionable. It is likely that the established link between an important part of the texts from Lukauskas' manuscript and their Polish original will promote further research of this source, enabling us to see both the influence of the Polish original and the features specific to the text of this part. Perhaps it will also enable us to determine a different level of authorship of the transcript, translation and compilation in the other (p. 311–407) parts of the manuscript written by Lukauskas.

Įteikta 2022 m. kovo 27 d.

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

jurate.pajediene@lki.lt